

ԺԷ. Առանց միջնորդի փեսացոս գտնել.
Յ. Պարոնեանի (Էջ 347—355) զանշտա-
կան խօսակցություն մ'է սրճարանի մէջ:

Այս Բ. Գրոցս վերջը կը գնէ Խմբագրու-
թիւնն շատ մը օգտակար Յայտարարու-
թիւններ:

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

2. Մխիթար Սանսեցի (Կերմանեցի).
1260? — 1337. — Գարեգին Վ. Յովսէ-
փեան. Արտատպած «Ալբարատ» ամսագրից:
Վաղարշապատ. Տպարան մայր արժողոյ Ս.
Էջմիածնի. 1899:

Տեսոր մ'է սա երեսուն և երկու Էջերէ
բաղկացած, որոյ վերջին վեց Էջերը գրա-
ւած է «Պատմութիւն Հաւաստի և Համառօտ
Մխիթար վարդապետի», զոր շարագրեր է
գրաբար լեզուով Մկրտիչ արեղան Սոյն
տետրս կը բովանդակէ զրեթէ նոյն տեղե-
կութիւնները սակաւ մի բնդարձակօրէն, ինչ
որ Յարգ. Հեղինակ «Պատմութիւն Հայե-
րէն նոր դպրութեան»¹ մասնին Հ. Գարե-
գին Վ. Զարբհանալեան կը համառօտէ ի-
մասաւելից կերպով նոյն գրոց 189—194
Էջերուն մէջ: Տետրիս առաւելութիւն մը պէտք
է համարինք մի քանի պատմական և քննա-
դատական փոքրիկ համեմատութիւնները, և
այն քանի մը տողերը՝ զորս Հեղինակ տե-
տրիս ի մէջ կը բերէ Մխիթարայ ճառերէն,
և դարձեալ ի վերջոյ զրուած վերոյիշեալ
Մկրտիչ արեղային մարողջ գրաբար շարա-
դրութիւնը, որ Յայտարարաց մէջ ամբողջ
կայ, և որոյ էական մասերն վերոյիշեալ
Հայկական ևնոր դպրոսներէն մէջ տպագրուած
են: — Հեղինակ տետրիս ըստ արժանւոյն
դիտել կու տայ՝ թէ Մխիթարայ ժամանա-
կակիցներէն իրեն զրուած պատուանդուն-
ներն, աստուածաշնորհ և բանիբռն վար-
դապետ — քաջ հռետոր Հայոց — տիեզե-
րադոյս վարդապետ, «ի հարկէ շատ մե-
ծահնչին են . . . մի անձի վերաբերու-
թեամբ . . . բայց ամէն մի գաղափար և ա-
սացուած պարտաւոր ենք իւր ժամանակի

Համեմատ չափել և հասկանալ»: Իսկ մենք
կը համարձակինք սոյն արդար դիտողութեան
վրայ հիմնեալ յաւելուլ՝ թէ Մխիթար, հե-
տեալաբար անոր երկասիրութիւնն, թէպէտ
և ունենան ղնդհանրապէս իրենց փոքրիկ
վարկը, բայց երբեք մեծ հեղինակութիւն մը
չեն կազմեր, և անտեղի է զինքը իւր դա-
րուն պատգամատուն և արձագանգը համա-
րիչ, որովհետեւ անոնց վրայ կարելի է սո-
վորական առակը դրոյմել. *Caetera deside-
rantur.*

ՆՈՅՆ



ԶԱՆՈՒՅՍ ԶԱՆՈՒՅՍԵՑ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ Ի ԹԵՐԹԵՐ

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ. — Վենետիկ վերջնալոյսի
մոգիչ մթնոլորտին մէջ էր, և այն լճակը որ
բանաստեղծներու քնարը յուզեր է, Հայելի
էր դարձած, ու ներկուած երկնքի ծիրանի,
կարմիր, գորշ ու մուշ կապոյտ նարոնե-
րով. մեծ աստղը լուսնի կ'անապարէր,
և անոր միայն ծիրանեզոյն զուխն կ'երեւէր.
երբ ըստ սովորութեան՝ ազգային թերթերէն
մին ձեռքս, կը վայելէի Վենետիկի բնական
գեղանկարներու այդ ամենէն պերճը, բայց
ձեռքի թերթս կը նախանձէր իմ վայելքիս
և ուշադրութիւնս իրեն կը ձգէր: Պատկա-
ռելի, թեթեւ ստուեր մը մեռելատիպ նոճի-
ներու ուղիէն դէպ ի ինչ կը մտնեար. բայց
աշուրները վար, չէր դիտեր գեղեցիկ հորի-
զոնը, կարծես յափրացած էր բնութեան բա-
նաստեղծական տեսարաններէն. մտնեց
էինք իրարարու, նա խոյոր աշուրները վեր
առաւ՝ սեւեռեց վրաս. նահապետն էր. տե-
սաւ ձեռքիս թերթը որ իւր անոյշ սանիկն
էր գրած. — Ի՞նչ կայ. պատասխանեցի, Ար-
փիարը. — Ի՞նչ կը գրէ. Բագմավէպին վրայ գո-
վեստ. — Իւր հետաքրքրութիւնը համարձա-
կութիւն առաւ ինձ՝ սանիկին զրութիւնը
իրեն կարգալու. պատասխանեցի. Այ գովեստ
և ոչ ալ պարօտ. բայց թող կը արուի՞
կարդալու: Հաւանական ժպիտ մը ցուցու-
նու դարձեալ լայն ճակատը գետին ծռելով
ընթերցուածիս ուշ դրաւ: Աւ կը կարդամ.

«Սրտի դպրող հոծիւն մը կը լսուի օգոս-

1. Տպագր. Վենետիկ ի Տպարանի Մխիթա-
բեանց. 1878:

տոսի Բագմալեպէն: Յրամաններն համոզէսի մը մէջ Յօպանեան ժամանակակից հայ զրախանութեան պատմութիւնը ամփոփած ատեն, երբ աչքերը Մ. Ղազար կը դարձնէ, Մենաստանին վրայ կէս դարի ի վեր զաթած բարկ արեւում ճառագայթներն կը խողտին անոնք. ու ալ չորս դիմ դիտելու անկարող, Ալիշանն զատ ոչ որ Սէմարէ հոմ ք:

Այս տողերուն Նազապետը համեստութեանէ մղեալ, կը պատասխանէ. Ինչ աւելորդ բաներ կը գրեն: — Ընթերցումս առաջ տարի:

«Այդ շլացումն զգածեալ, երիտասարդ Միխայիլը մը կը փոփոխէ թէ Մ. Ղազարի մէջ Ալիշանէն ի վեր եղած եմ ուրիշ հեղինակներ ալ որոց ամբողջ կեանքը մոլորուած է ի զարգացումն հայկական դպրութեան և մատենագրութեան:

Ճիշդ է ըսածդ — նորէն ընդհատեց ընթերցումս իւր սովորական համեստութեամբ. — պատասխան չի տուի ու առաջ տարի ընթերցումնք. ու միշտ մեծարգոյ ունկնդրիս վրայ էր գովասանքը. բայց երբ ընթերցումս ընդհատեցի, Նազապետը յարեց. — «Մեր գրագէտները վաճառին մէջ ուրիշները չեն տեսնար. ես մի ճիշդի՞ աշխարհագրականի ետեւ եղած եմ, իսկ այլք գիտութեանց ու մասնագիտութեանց, չեն տեսներ իբրոք ետեւէ հրատարակուած բառգիրքները». — Բայց այդ ձեր յիշածները ոչ ինչ են ըսելով, ընդհատեցի Նազապետին համոզում խօսքերը, բայց նա իւր ըսածին համոզուած էր: Երկար չի տեսեց այդ բանաստեղծ տեսարանը. Վենետիկ պալատներուն ճրագներն կը պլպլային ու չրեցնակի զօղանջը միաբանները կը հրաւիրէր մտածական աղօթից: Նոյնիսկ ձայնին հետեւելով, թողուցինք որ Արփիար իւր քննադատութիւնը առաջ տանի:

«Միխայիլը որդիական սիրով կը գործողանար իրենց ձորը վրայ. անմոռն սիրտը միատրոփ կը ցնծայ երբ հայտնութիւնը կը թնկէ Մեծ Նահապետը»:

Արփիար լաւ ըմբռնած է մեր միաբաններու դէպ ի Նազապետն ունեցած սրտանք մեծաբանքն. և երբ մինչև լոյ ճշմարտութեան իրաւանց համար կը պնդենք, թէ ոչ մինչև Ալիշան կը հասնի Միխայիլեան գրականութիւնը այլ անկէ անդին կ'անցնի ու կը հասնի մինչև ցարդ՝ ոչ զանգաղ ալ արագաճայ ընթացքով, Նախանձախնդրութիւն չէ մեր ճատագոյնութիւնը: — Արփիար հարցում մը կ'ընէ.

«Ինչո՞ւ հայր Պատուական, Մ. Ղազարի գրական պատմութիւնը ուրուագծողները Ալիշան —

կոթողին առջեւ կամզ կ'առնեն ու ալ անկէ անդին չեն անցնիր»:

Ինչո՞ւ. վաճառ զի հայ լրագրութիւնը դեռ իւր որդիանին մէջ ձեռքերուն հետ միտքն ալ կապած ըլլալով, կարող չէ այն լայն ընթերցումն ունենալ, ինչ որ Ներսիսյան մասնաւոր. մեր մամուլին համար՝ այն է միայն գրական կոթող, կամ գրական անձ որ քերթած է, հայաստանը նկարագրած, հայ պատմութիւնը լուրջ կամ ճապարգ զրոյժ ուսումնասիրած է. իսկ այն հեղինակն որ հայ գրականութեան պակասը կը ընու միջպագային պատմութեամբ, գրականութեամբ, գիտութեամբ և մասնագիտութեամբ, անոր զորքը ոչինչ է, անոր անունը՝ չի մեռած՝ թաղուած է: — Նազապետին վերջը Մ. Ղազարու վաճառ անընդհատ ունեցեր է թէ ընդհանուր գիտութեանց և թէ հայ դպրութեան պարագայ միաբաններ, բայց մեր գրագէտներուն միտքը կը բռնուի, երբ կարգը կու գայ Ալիշանին վերջը եղած Միխայիլեան հեղինակներն նկարագրելու. ու դարձեալ Ալիշանի մը, անորազգական տաղանդի մը կը կարօտին, որ իրենց մտքի կապաւններն լուծէ. Ինչ տրամաբան պահանջներ. կ'երեւի թէ ամբողջ ազգը յաջորդաբար ու անընդհատ իւր հասարակութեան մէջ կ'ունենայ նոր Պէշիկ. թաշներ, Խորաններ, Լիմաններ, Ռաֆֆիներ, Մեր գրագէտներէն պիտի խնդրէինք, որ այդ նոր հանճարները ու տաղանդները մեզի ցուցնէին, որ մենք ալ այդ մտքի կոթողներուն առջեւ կանգ առնէինք, ու առաջ չանցնէինք:

Արփիար ուրիշ հարցումնք մ'ալ կ'ընէ.

«Ի՞նչ ինչո՞ւ Բագմալեպէն մէջ Թորոնսացիէն ու Ագաթանգեղոսէն շատ ասդին չէր անցնիր: Միթէ հայ ազգը կէս դարի ի վեր չծնաւ պատմաբաններ, բանաստեղծներ, վիպասաններ, հրապարակագիրներ, որոնց ամբողջ կեանքը մոլորուած է ի զարգացումն հայկական դպրութեան և մատենագրութեան»:

Նազապետը իւր սանին այս հարցման շուտով պատասխանեց, թէ չեն տեսներ Բագմալեպի արդի ուղղութիւնը: Ու իրօք Արփիարի այս խօսքը մեզ կասկածել կու տայ, թէ յարգելի հրապարակագիրը ուշի ուշով չէ գնահատել Բագմալեպի ուղղութիւնը. մենք ինչպէս կը յարգենք Խորենացին, Նոյնպէս նաեւ մեր ներկայ պատմաբաններն, բանաստեղծներն ու հրապարակախօս գրիչներն: Բայց Արփիար իւր հարցման պատասխան կու տայ.

«Իմ կարծիքովս սակայն փոխադարձ մոռացութեան մէջ չարամիտ կամիսամտածութիւնը մաս և բաժին չունի»:

Պարզ գրելէն ու խօսելէն՝ ինչ կայ զե-
գեցիկ ու գովելի։ Արդիար կը խոստովանի
թէ մոռանութիւնը փոխադարձ է . ապրի՛
պարզութիւնը։ Բօգոտածը կը վերջացընէ,
յայտնելով թէ ինչ որ նոր է անշնան է և
տեղեղ . ինչ որ հին է, յարգի է և գեղեցիկ .
Եւ այս իրամիտ իրականութիւնը կը տիրա-
պետէ ընդհանրապէս Հայ ուղեղին մէջ։ Հինը
յարգի է և գեղեցիկ, նորը տղեղ է ու անարգ .
բայց նորն ալ իւր կարգին Հնանալով պիտի
գեղեցականայ։

ԱՐՇԱԼՈՍ . — Հայ գաղութներն կը
մոռնան իրենց մայրենի լեզուն, և շատ տեղ,
ցաւալի է լսելն, կամ բոլորովին մոռացած
են, այս նոյն լեզուն իրրեւ տկար կայծ մը
մնացած, որ մոխրոյ կոյտի մը վերածուելու
պիտի փութայ, եթէ Հայ մամուլը կամ լրա-
գրութիւնը կենսունակ Հովանարութեամբ
շարժարձնէ զայն։ Մխիթարականն է որ գա-
նազան Հայ գաղութը, կ'իմանան մայրենի լե-
զունն կարեւորութիւնը և ջանք կ'ընեն վար-
ժարաններ Հաստատել, Հատարակաց ընթեր-
ցարաններ կազմել, կամ մի յատուկ լրագիր
ունենալ, որպէս զի վառ մնայ Հայերեւ-
նասիրութիւնը։ Գաշխիւթի ազգային գաղու-
թը սկսած է կարեւորութիւն տալ իւր մայր
լեզունին անմոռացութեան. որով ամիսներ ա-
ռաջ ունեցան Փննիկի ամսաթերթը և այժմ
ուրիշ լրագիր մը Արշալոս անուն, որուն
ծրագրի Համառօտութիւնն է .

« Հելոյ մմալ ամմմակամութիւններով զբաղել
և կուտակցալաւ ամօգուտ վէճերն . մպատակը՝
օգտալարը ըմտըն և ճամջցունել թէ՛ ընկերային
ամենէն վեճ փոփոխութեան, գիտութեան, դպրու-
թեան, ճարտարութեան, և ուսումն կ'արտօղրիմ
և ասոցն կը հետեւի մեր յառաջադիմութիւնն
ու . . . »:

Մեր առջեւ կը գտնուին իւր ինը թեր-
թերը, ուսկից կը տեսնենք որ ուղղութիւնն
Համեմատ է իւր Համառօտ ծրագրին։ Միջա-
գիր երկծալ դիւրընթեռնիկ լրագիր մ'է, կը
Հրատարակուի չորեքշաբթի և չարաթ օրերը .
տարեկան բաժնեգրին է 20 Փր։ Իւր տնօրէն
— խմբագրին Ե. Թորոսեանի, Բագմալիկ կը
մտղէ՛ Հարատան, յաղո՛ւ ու երկար արդիւնք
յոգուտ տոգմային լեզուին։

ԹԻՐԱՀԱՍ ԹԵՐԹԵՐ

ԲԻՒՐԱԿԱՆ . — Այն որ գրականութեան
կը Հետեւի, պահ մը իւր մոռացութեան թմրի-
րէն պիտի արթննայ՝ կարգալով Բիւրաքի
« Ժամքարաթաքոյցներուն » անուն յօդուածը
(թիւ 31-32) . ու պիտի Հարցընէ ինչո՞ւ Իսա-

րեան սրբազանը իւր մտքի լուման այլ եւս
չի նետոր Հայ գրականութեան գանձանակին
մէջ։ Եւ այն վանական միաբաններէն է որ
Հասարակութեան առջեւ միշտ ունեցած է
անկողմնակալ ոգի և բեղաւոր մտքի տէր
Համբաւ մը։ Ինչո՞ւ կը լռէ . մեզ անծանօթ
է իւր գրական ասպարէզէն քաշուելու պատ-
ճառն . սակաւ են իւր Հրատարակութիւն-
ները, բայց գովելի։ Փափաքելի էր որ իւր
գրական նմոշները ունենային ամբողջութիւն
մը։ Բիւրաքն նոյն Սրբազանին գրական Հան-
դարտ նիւթը կը խանգարէ Հետեւեալով .

« Դժբաղդութիւնը հոմ է որ մեր մէջ պաշար,
հմտութիւն ունեցող անծերը ասուպի մը պէս կը
փայլին ու կը մարին . տեսական գործունէու-
թիւն մը չունին գրականութեան մէջ . այդպիսի-
սիներուն կարգը կարելի է դասել ծղիշէ Եպիս-
Դուրեանը »:

Բիւրաքն այդ տողերն նոյն Սրբազանին
գրականական յարաւեւութիւն կը մաղթեն .
և նոյն թերթը իւր յօդուածը յառաջ վարե-
լով կը գրէ .

« Եղիշէ Սրբազան այն ատեն միայն կը գօ-
տնպնդի զրելու, երբ կրօնական թերթ մը կ'իլլէ
հրապարակ, կարծես թէ կրօնքներու իմաստա-
սիրութեան վրայ գրելէն միայն հաճոյք կը զգայ .
բայց իրեն պէս լայն ու քաղմակոյմամի վար-
ճացում մը ստացած — գիտական և իմաստա-
սիրական — եկեղեցականի մը տարբեր գրական
է թողուն գործունէութիւն մը կը սպասուի »:

Այո՛, ազգը իւր գրական գործիչներէն միշտ
նոր նոր անուններու կը սպասէ, և գրակա-
նութեան գահէն Հրաժարեալ անձերն ալ պարտ
ու պատշաճ յարգանքով նորէն գէպ ի գրա-
կանական ասպարէզ կը Հրաւիրէ։

ՀԱՆՐԱԳԻՏԱԿԱՆ . — Հանրագիտակի վերջի
թերթերն նոր շարժումներու նշաններ կու
տան . նշաններ յառաջադիմութեան . նա այլ
եւս զուտ գիտական թերթ մը չէ, այլ գի-
տական — բանասիրական։ Խաչկունց Բիւրաքն
ծանօթ խմբագիրն, այժմ իւր բանասիրա-
կան ընտիր յօդուածներով Հանրագիտակի
օգտաշատ էջերուն վրայ նոր փայլ մ'ալ կ'ա-
ւելցնէ։ Օրէ օր Պօյսոյ ազգային լրագրու-
թիւնը կ'աշխատի գրականութիւնը ծաւալել,
մշակել Պօյսոյ և գաւառի ազգայնոց մէջ .
և մեր խօսքին ճշմարիտ գրական կան մ'է Հան-
րագիտակի մեզ խաւարած նամակն . կը գրէ
խմբագրապետն Բոյստ էֆ .

« Հանրագիտակի տնօրէն — խմբագրապե-
տութիւնը պահելով հանդերձ՝ ուսմանն են
մասն յառաջիկայ Սեպտ . 1էմ սկսեալ հրատա-
րակելի Ծաղիկ լրագրի խմբագրութիւնը . . . մեր

ծալատակը պիտի ըլլայ ժողովրդին տւեմ խաւերում օգտակար ըլլալ՝ Ազգապահպան, Գրական, Ներկրագործական, Լեզուաբանական, Հասարակական, Տնտեսական, Արհեստական, և ուրիշ միջոցներով » :

Ուրեմն Մաղիկ կը սկսի փոխել իւր գոյնը ու առաջ որ միայն ժողովրդեան անշուք բուրում մ'ունէր, այժմ կը գեղեցիկ անուան տակ նոյն ժողովրդեան՝ գիտութեան բազմաթիւ ճիւղերով կազդուրիչ անուշդ պիտի ընձեռէ . յաջողութիւն ի սրտէ մաղթելի է : Կը փութանք մեր ազնիւ ընթերցողաց յայտնելու, թէ Հանրագիտակի խմբագրութիւնը իւր առաջին թերթը դեռ աւելի պիտի ճուրհարէ և փորձանակ 16 էջի 24 էջով պիտի հրատարակէ : Իսկ « Մաղիկը » ժողովրդեան դիւրամատոյց 10 « փարանոց » օրագիր մը պիտի ըլլայ « Սուրհանդակէն » քիչ մ'աւելի մեծ ծաւալով : Փափաքելի է որ մայրաքաղաքացի և գաւառացի ազգայինները քաջալերեն իրենց գրական անխոնջ վաստակատուները :

ՌՈՒՆՍԱՀԱՅ ԹԵՐԹԵՐ

ՄՇԱԿ. — Եթէ կայ ուշագրաւ կամ խընդրոյ նիւթ մը, Մշակի քննադատ մօրճը անշարժ չի կրնար մնալ : Երբ ամբողջ Հայ լրագրութիւնը այս կամ այն գրուածելի գործերն անկեղծութեամբ հրապարակաւ կը գնահատէ, կը պատահի (գժարադատար) որ երբեմն Մշակի քաջլերելի քնարի ձայնը անտեղ ներդաշնակ ձայնին չընկերի : Պահագատը ընդհանուր է, թէ Մշակ աւելի յոռետես եղած է քան թէ լատտես : Իւր 137 թուով քննադատութեան նիւթ կ'առնու իգմիւրեան կտակի Մրցանակաբաշխութիւնը . ու կը դրէ

« Եւ սակայն, յայտնի է, մոյն իսկ պոսեցի մերին էլ լաւ յայտնի է որ Իգմիւրեան մրցանակը վաղուց արդէն խայտառակվել է : Կ. Պօլսի էֆէնդիները և Իգեբեկ Իպրեկի խմբավարութեամ տակ, կորցնելով իր պատիւը և համգուցեալ բարեգործի գեղեցիկ միջոցը դարձնելով խմբավարական սիրամարմնութեամ, ամծնական համակրանքների և հակակրանքների միջոց » :

Մշակը շատ անգամ կը մեղադրուի, թէ յախուռն կը քննադատէ, իւր գրչին ներկայութեան չի կայ պատկառանք, յարգանք, իւր հայրափառին Համեմատ Հայը խեղճուկ է, Հայը կը յետապնէ և այլն . բայց Մշակ փոյթ չընէր, ու նկատողութեան չառնէր այսպիսի գանգատները ու բնաւ իւր ուղղու-

թիւնէն չեղում դուռնանար . ուղղութիւն մը որ անախորժ է ու կը տեսնուի նոյն իսկ իւր վերոյիշեալ գրութեան մէջ : Մշակ իրաւունք ունի քննադատելու Իգմիւրեան մրցանակաբաշխութիւնը . բայց ոչ լարուած Հակակրութեամբ . մեզ Համար կը թուի թէ այս անգամ նոյն մրցանակաբաշխութիւնը բաւական լաւ գործեց :

Բարխուդարեանցի և Քօսեանի գրքերն վարձատրեց, որոնք արժանի էին վարձատրութեան, և այս գործին մէջ բնաւ չեն երեւիր անձնական Համակրանքների կամ Հակակրանքների խեղդիրներ :

Մշակ Իգմիւրեան ժողովին վրայ Հետեւեալ լաւ և ողջամիտ քննադատութիւնն կ'ընէ .

« Ծնվալս յայտնի է, մրցանակի արժանաւորում եմ և ձեռագիր աշխատութիւնները, որոնց սպազիրը պարտաւորական չէ : Դուրս է գալիս, որ մէկը կարող է մի գիրք գրել, մերկայացնել յամենամոլորկի մ, մի հստ գեղեցամոլորկ օգնութեամբ ստանալ մրցանակ և լուռ ու մութ մտով իր տանը : Բայց դրանից ինչ օգուտ մեր գրականութեան մեր ժողովրդին » :

Ճիշդ է և բոլորովին ճիշդ՝ Մշակի դիտողութիւնն որը Սուրհանդակ եւս ըրած էր, անուշտ յարգ . յանձնաժողովը նկատողութեան կ'առնու այդ խնդիրը, եթէ կը փափաքի որ Իգմիւրեան բարեբարի մեծ գործն մեծ արդիւնք ունենայ . կամ այն է որ ձեռագիր գրքերն բնաւ մրցման չեկան, և կամ ելլալէն վերջը, ճար մը մտածուի Հեղինակին Հետ զայն Հոգին մէջ չի փոխեցնելու : Այս տարուան մրցանակաբաշխութեան, սորվեցանք նաեւ կտակի մասին նորութիւն մը, որուն տգէտ ըլլալնիս կրնանք հրապարակել . այսինքն, երկ մը թէեւ բոլորովին կտակաբարի կամքին Համեմատ բնորոք բանասիրական ըլլայ և յետ քննութեան՝ մրցանակի արժանի դատուի, բայց պիտի չի վարձատրուի, վասն զի համաձայն է . բայց արդեօք Իգմիւրեանի կտակի մէջ բարեբարն որոշած է այս պիտի պայման մը . կամ գուցէ պարագային Համեմատ, նոյն ժողովն իրաւունք ունի ունոր հոգմացոյց գաղափար մը տալ : Երանիք Նիւլէրին որ Հայ ըլլալու դժբաղդուն ինչ ունեցած . իւր « Համգանկ », Համառօտութեան Համար արդեօք Պատմաշնանի բաղդակից պիտի չըլլար :

ՆՈՐ ԴԱՐ. — Ռուսահայ պահպանողական լրագիրը մտած է պատանեկութեան Հասման մէջ . տանուվեց տարի մի ուղղութեամբ սկիզբէն ինչեւ ցարդոյս իր տեսնէ : Նորա արեւին եթէ կրնայ Համարուի աղտոտ բիծ մը, այն է թէ իւր խմբագրին Համար

«Արտաքոյ հայ լուսաւորչական եկեղեցւոյ չիք հայտնութիւն» : Իււ այս խմբ. Սպանդար Սպան, դարեանի հաստատուն համոզումն է. ինչ որ իւր յօդուածներուն մէջ կը տեսնենք, կաթողիկէ, բողոքական, աւետարանչական և ասորի Հայն՝ Հայ չէ, վասն զի իւր դաւանանքէն փոքր կամ շատ քի տարբերին : Ու այս խտրութիւնը, խմբագրի մը համար արդարանալի թերութիւն մը չէ : Հայուն մտքի առաջնորդներէն է նաեւ Սպանդար. ասմիկ ու գիտուն հայերն որ լրագրական կը հետեւին, շնորհիւ անկողմնակալ ու ազատամիտ լրագրիներու, մի քանի հրապարակախօս անձերէն՝ եղբայրական միութեան մէջ, շատ անելի կը յառաջադիմեն, ըլլան կաթողիկ կամ լուսաւորչական, ըլլան ասորի կամ բողոքական, բայց անխտիր ու համոզմամբ՝ իրենց սրտին վառարանէն ներդաշնակ և միաձայն, Մխիթարեան կաթողիկ աշակերտին երգը կը նուագեն

Տուր ի՞նչ քու ձեռք, ԵՂՄԱՐ ԵՄԱ ՄԵՔ
Տեգիտութեամբ երեք զատուած,
Բազդիս ամեն յիւ խորանեց
Իմ քամբոյր զբուռիս ի բաց
Ընդ շԱՅՈՒԹԵԱՆ Ի՞նչ կայ սիրու
Քան զամսիկուի ԵՂՄԱՐ ամուսն :

Ի՞նչ կայ սիրուն ասա՛ յարգ. Սպանդարեան, ի՞նչ կայ սիրուն քան զանձկալի Եղբայր անուն : Այն Հայն որ կաթողիկ է, այն Հայն որ բողոքական է, ինչու անոր մասին անաչառ չըլլալ, ինչու «Եղբայր եմք մեք» ի դրօշ պատուել, և ճակատաբաց թշնամական ոգւով պահարակել, պարսպակ, ատել ու անուանարկ ընել այն կոթողիկն կամ բողոքականն որ Հայ ազգին մարմինն է : Խմբագրի մը այդպիսի ծուռ ընթացքն ոչ կաթողիկի և ոչ բողոքականի փոթիւն է, բայց սակայն ազգութիւնը կը տուժէ, ազգային միութիւնը կը լուծուի, որ գոգուելու կը կարօտի : Մի օրինակ ի մէջ բերենք՝ Նոր դարի բռնած այդ ուղղութիւնէն : Ամիսներ առաջ այդ թերթը Հրատարակեց Ալիշանին կենսագրութիւնը, որ գրած էր եւրոպացի մը, ընթերցողի կրնայ դուշակել թէ այդ պաշտելի նահապետին վրայ ի՞նչ կարելի էր գրուած ըլլալ, ի բաց առեալ դրուատիքէ և հիացումէ, և սակայն յօդուածին այն ամէն տողերուն մէջ, ուր յօդուածագիրը գգալի կերպով նահապետին գովելի ձիրքերն գուրս կը ցայտեղենք, Սպանդարեան ծանթութիւններ կ'աւելցնէ՝ լնանալով գովեստները մտքի մառաւուղով ծածկելու. մի տեղ եւրոպացի յօդուածագիրն «Մեծ մարդ» կ'անուանէ գլխիւն. Սպանդարեան կ'անապրէ ազա-

դակելու, թէ Մխիթարեան միաբանութիւնը մեծ մարդ ոչ ունեցեր է և ոչ ալ պիտի ունենայ : Նահապետը մեծ մարդ չէ՛ ! Սպանդարն է ըսողն. — ընթերցող զայլ ծիծաղէ ու հաւատաւ : Այն նահապետը մեծ մարդ չէ, վասն զի կաթողիկ է, բայց ի՞նչ փոյթ, թէ եւ հրապարակուի թէ Հայկէն ալ անելի է : Եւրոպական ակադէմիկները շատ խելքով շարժած կ'ըլլային, եթէ նախ Սպանդարեանէն տեղեկանային Ալիշանի մասին, ու յետոյ իմանալով անոր մեծ մարդ չըլլալն, — անշուշտ իրենց կանառակից չէին ընել : — Ամիսներ առաջ պատահած կատակերգութիւն մ'էր որ յիշեցիրք, անցնինք նորի մը :

Ներկայիս Սպանդարեանի պատահի թերթն կ'ունենայ պատանի աշխատակից մ'ալ որ կը հրատարակէ «Երեք ամիս հայախոշոջ Խորվիրապիմ մէջ» անուն յօդուած մը : Սպանդար մայր յօդուածը սերով հրատարակեց, վասն զի կաթողիկ վարժարանի մը վրայ պարսաւագիր, և հրա(?) չէ շակերտ յօդուած մ'էր, որուն ամենէն մեծ նպատակն էր կործանումն !!! Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի, Բայց ասկէ աւելի հետաքրքրականը կայ. Նոր դարի խմբագիրն լուրջ ուշադրութեան կ'առնու պատանի աշխատակցին երախայական կրթով և տիրացու լուստարի մը օգնութեամբ գրուած յօդուածը, և այն քան կը հետաքրքրուի որ իւր գրչէն մի խմբագրիս թանձր յոյս մը կը ճառագայթէ իւր ընթերցողաց մաքին :

«Եւ ուրիշ բան էլ մեզք ոչ սպասել եմք և ոչ էլ կարող եմք սպասել մի պատկալամ վամթից, և նրա միաբանութիւնից» :

Ընթերցող, պապական վանք ըսելով իմա՛ թէ Նոր-դար զմեզ կ'ուզէ իմանալ : Ո՛հ, ի՞նչ դառն է այդ տողը, մեզմէ ոչինչ չեն սպասեր. վայ մեզ :

«Անդառնալի ամցել եմ այն մամանակները, երբ հայութիւնը Վենետիկից, ուսումն և գիտութիւնն էր ստատում : Միթէ խելքը գլխիմ ծնողմ այսօր իւր որդուն կուղարկէ օտար երկիր, Եւրոպա ուսումն առնելու — և որտեղ. մի վանք» :

Հոս և ուրիշ զանազան տողերուն մէջ, Սպանդարեանի գիտութիւնը կը կաղաչ. նա, ինչպէս և ուրիշ շատեր, կը կարծէ թէ այն ամէն Հայ պատանիք որ Վենետիկի կու գան Ս. Ղազարու վանքին մէջ կ'ուսանին իրենց ուսումը : Խմբագիր մը որ այդքան տարի խմբագրութեան պաշտօնը կը վարէ, նա եւս իւր փողովորդին հետ մինչեւ ցարդ կը սխալու, վանքի կրօնաւորական հաստատութիւնը նոյն համարելով Մուրատ-Ռափայէլեան վարժա-

բանին հետ. կռահեցէ՛ք նորա գիտութեան անխալականութիւնը : — Կ'ազդարարէ Սպանդարը թէ :

«Այժ մտնի ծնող որում խելքը գլխին է [պապ ո՛ր պիտի ըլլար] չի խաւրէ աշակերտմանը Ս. Հազարու վարժարանը» :

Ո՛հ, Ի՛նչ կործանի՛չ ազգարարութիւն, Non nobis Svantar! Non nobis!

«Այդ մի սխալ է. բայց աւելի մեծ և ամենեւին սխալմ այն է, որ հայ ծնողը իւր որդուն ուղարկում է պապական մի միաբանութեան, մի կրօնական պրոպագանդայի դպրոց, և սպասում, որ որդին այդ դպրոցում հայ մնայ ազգով ու հաւատով» :

Սենք նոր-դարին կը հարցնենք, որ վարժարանին սաներն էին Պէշիքթաշեանք, Մարիմեանք, Տամատեանք. դեռ առաջ երթանք, կը ճանչնա՞նք այդ դէմքերը :

Ընթերցող, անշուշտ յիշեալ նոր-դարեան՝ ի մէջ բերուած վկայութիւններէն գուշակեցիր Սպանդարի օգին, նորա ատելութիւնը դէպ ի պապական հայութիւնը. անշուշտ գուշակեցիր թէ Սպանդար համոզուած է թէ «Արտաթոյ հայ լուսաւորչական եկեղեցւոյ չի հայուելիւն» : — Իբրեւ հրապարակագիր կը յարգենք Ս. Սպանդարեանի գրական ծառայութիւնը, բայց կարելի չէ որ պապային նա լաւ համբաւ ու վարձ մ'ունենայ, քանի որ կուսակցական ոգւով նա միշտ ատելութիւն կը սերմանէ համագալային հայու-թեան մէջ, ու կ'օճեր ազգէն չորոշեր :

Հ. Ս. ՍԵՐՄ.



ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՄԻՍ

15 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ



ԱՆ ԳՂԻԱ

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ վարչութիւնն միշտ Թրանսփայի հետ պատերազմելու պատճառները և առիթները նկատելով՝ երբեք չի դադրի կարեւոր պատրաստութիւններէն, — Թափուհին ալ խոտարանին փակման առթիւ ծանր խօսքեր դրուեցնք բողոքելով՝ որ Թրանսփայի ներքին անկախութեան իբրեւ հիմունք դրուած

խոտարաններն չկատարուեցան : Միշտ, տեղւոյն վարիչը, իւր կողմանէ կը ջանայ խաղաղութիւն և հաշտութիւն հաստատել, կ'եռնէ թէ Թրանսփայի իւր մէջ անմիաբան է, մինչդեռ միւս կողմանէ Անգղիա իւր զենքերով ու զէնքերով կը պատրաստուի պատերազմի : Ոգոստոս 26ին, Չամաչըլէն ի Պերմինկէմ խօսած ճառին մէջ յայտարարեց թէ ինքն սրբափ ջանաց հաշտեցնելու միջոցներով խաղաղութեամբ կնքել այդ ծանր խնդիրը, նոյնչափ անուշանելի մնաց այն, և օրըստօրէ կը դալարնայ : Թրանսփայ՝ Չամաչըլէյի վերջին հեռագրին պատասխան տուաւ՝ թէ իւր վերջին առաջարկները հաստատուն կը պահէ և ամենեւին յանձն չառնուր զիջանիլ Գրիւհէր՝ այն խնդրոյ խաղաղութեամբ կնքուելուն մեծապէս կրնայ նպաստել, միայն թէ ուզենայ Չամաչըլէյին հետ միաձայնիլ :

Գ Ա Ղ Ի Ա

Գաղղիայ արդէ վիճակն բոլոր աշխարհի երկիւղալի մտադրութեան նիւթ եղած է. իսկ այս ծանր վիճակը առաջ բերողք են Տրէշֆիւտի քննութիւնը, դատապարտութիւնն ի բանտարգելութիւն Գաւրիձա կղզւոյն մէջ : Լապորի հագիւ թէ առողջացաւ՝ իւր դատը սկսաւ յառաջ վարել, սակայն վերջապէս ինքն անձամբ բանդաւաժուեցաւ իւր պաշտպանելոյն յայտանի անոր դատապարտութիւնը : Այս դատապարտութիւնս, եթէ վերջնական կարելի է համարել դայն, շարժեց յուզեց ամէն քաղաքական իշխանութիւնները. դուցէ Գաղղիա դեռ այս ծանր խնդրոյ հետեւանքները պիտի կրէ :

Ի՞նչու եւս Գաղղիա այս ծանօթ և ծանր խնդրոյն տաքնապը կը կրէր, մեծագոյն մը վրայ հասաւ, զարհուրելի գործ մը յորում բարձրագոյնութիւն և անգթութիւն իրարու աջակից դռնօռեցան : Վասն զի սէր հայրենեաց ընթուեցաւ երկու զօրապետաց արտէն, այսինքն Վիլլէյի և Շանուանի, որք ի Սուտան յետ գործելու ամէն տեսակ բարբարոս անգթութիւններ, սպանութիւններ, աւարառութիւններ, երբ տեսան Քլոպ և Մէյնիէ զօրապետաց տէրութեան կողմանէ իբրեւ քննիչ զալը, թնդանօթի բռնեղին դաննք՝ որք ռուսի առաջին հարուածով մահը համարուեցին : Այս եղեռնագործութիւնս աննշկարագրելի տպաւորութիւն ըրաւ ամենուէ վրայ :

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ա

Գուլիէլմոս կայսրն՝ Տորտուստի ջրանցքին պատճառաւ իրեն անհամաձայն շատ կարծիք-